

**ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม:
จากความขัดแย้งสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชน***

สุวิตา มะมา**
สุวิษา เป้าอารีย์***

(วันรับบทความ: 29 ตุลาคม 2562/ วันแก้ไขบทความ: 21 มกราคม 2563/ วันตอบรับบทความ: 22 มกราคม 2563)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งมาสู่การอยู่ร่วมกันภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม และศึกษาถึงเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม จากการศึกษาพบว่า แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชน ในช่วงแรก เป็นการเริ่มปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการกับปัญหา สร้างเครื่องมือเพื่อให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกัน โดยรูปแบบการปรึกษาหารือเป็นไปในแบบเวทีอภิปรายปัญหา และช่วงหลังจากการเกิดขึ้นของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการเพื่อทำงานติดตามและตรวจสอบการทำงานของท่าเรือ สร้างพื้นที่ในการพูดคุยเป็นประจำทุกเดือน รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในช่วงที่ 2 เป็นไปในรูปแบบวงเสวนาปัญหาชุมชน และผลการศึกษาพบว่าเงื่อนไขคือ ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่ในที่สุดนำไปสู่กระบวนการพูดคุยและแก้ปัญหาหารือร่วมกัน การมีเครื่องมือที่ดีและมีเป้าหมายร่วมกัน โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำ Time - space สร้าง Trust ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ท่าทีของบริษัท และการเปิดท่าเรือให้ชุมชนเข้าไปตรวจสอบและเครือข่ายภายนอกมีผลต่อการเกิดขึ้นของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

คำสำคัญ: ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ/การอยู่ร่วมกันระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชน/
ชุมชนบ้านอ่าวอุดม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

** นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สาขาวิชาการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สาขาวิชาการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

Deliberative democracy of Ban Ao Udom Community: From Conflicts to Coexistence between Commercial Ports and the Community

Suwita Mahma*

Suvicha Pouaree*

(Received Date: October 29, 2019, Revised Date: January 21, 2020, Accepted Date: January 22, 2020)

Abstract

This study is a qualitative research that aims to study the deliberative democracy approach that brought about changes from conflicts to coexistence between the commercial ports and Ban Ao Udom Community, and to examine conditions leading to the deliberative democracy in Ban Ao Udom Community. The research found that the deliberative democracy approach in Ban Ao Udom Community in the early stage was to adjust the ways to deal with problems. Many mechanisms were created for promoting public discussion and understanding among each other. The deliberative democracy therefore was in the form of a public discussion for identifying problems. After the Charter of Ban Ao Udom Community had been made, the committee was established to monitor and examine the operation of the port by opening public space for discussion every month. Hence, the deliberative democracy in the second stage was about the community problem talking and looking for problem-solving approaches. The findings found that conditions leading to the public discussion procedure and cooperation for solving problems in Ban Ao Udom Community were: the impact of area development policy; the good mechanisms for solving problems and shared goals between sides; the community political and economic structure; the strength of core leaders in the community; the time-space provision; the trust-making among stakeholders; the geographical characteristics of the community; the reactions of the participant company; the permitting of the port owner for public examining done by the people in the community; and the supports of external networks. All these conditions ultimately paved the way for the deliberative democracy in Ban Ao Udom Community.

Keywords: Deliberative democracy/ Coexistence between Commercial Ports and Community/ Ban Ao Udom community

* M.A. Student, Master of Arts Program in Politics and Development Strategy, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration.

** Asst. Prof., School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration.

บทนำ

“ประชาธิปไตย” (democracy) เป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, 2548, น. 7) โดยประชาธิปไตยเป็นทั้งรูปแบบและหลักการปกครอง รวมตลอดถึงการมีวิถีชีวิตร่วมกันของมนุษย์ โดยประชาธิปไตยได้รับการยอมรับว่ามีข้อบกพร่องน้อยกว่าการปกครองในระบบอื่น ๆ แม้มีจุดอ่อนในหลาย ๆ ด้านก็ตาม (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2552, น. 11-12) หนึ่งในประเด็นที่เป็นจุดอ่อนของประชาธิปไตยและเริ่มถูกตั้งคำถามจากทั่วโลก คือ “ความล้มเหลวของการปกครองโดยใช้ระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (ธีรยุทธ บุญมี, 2540, น. 69) ตัวอย่างเช่น ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ขาดหายไป (ปรีชา อุตระกุล และคณะ, 2552, น. 18) ซึ่ง “การเจ็บป่วยของประชาธิปไตย” ในข้างต้น สามารถแก้ไขได้ด้วยการทำให้ประชาธิปไตยมีความเข้มข้นและหนักแน่นมากขึ้น การแสวงหาแนวทางหรือรูปแบบที่เหมาะสมและเพิ่มความหนักแน่นของประชาธิปไตยดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบของประชาธิปไตยอย่างสหรัฐอเมริกา จากการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์การเคลื่อนไหว “Occupy Wall Street” และไม่ใช่เป็นการกระทำในระดับประเทศเท่านั้น แม้แต่ในระดับจังหวัด หรือในระดับของชุมชนก็มีความพยายามแสวงหาวิถีทางหรือรูปแบบของประชาธิปไตยที่มีความเหมาะสมกับถิ่นที่ของตนเช่นกัน

ชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือชุมชนหนึ่งทางภาคตะวันออกที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรม กระจายการพัฒนามายังพื้นที่ชายฝั่งตะวันออก เกิดการสร้างท่าเรือพาณิชย์ขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดมถึง 8 ท่าเรือ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอ่าวอุดมเป็นอย่างมาก จากการขนถ่ายสินค้าที่ก่อให้เกิดฝุ่นละออง เช่น มันสำปะหลัง โขดตาแอส และถ่านหินปัญหามลภาวะต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในชุมชนต่อสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางทะเล ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหาเลี้ยงชีพของชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนได้ลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวจัดการกับปัญหาด้วยวิธีการที่หลากหลาย ในเบื้องต้นจะใช้วิธีการประท้วงคัดค้านเหมือนกับในหลายพื้นที่ แต่ความน่าสนใจของชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือ หลังจากวิธีการประท้วงคัดค้านแบบเดิมไม่ได้ผล มีการปรับเปลี่ยนวิถีทางใหม่เพื่อจัดการกับปัญหาระหว่างท่าเรือและชุมชนหันมาใช้การพูดคุยด้วยเหตุผลและข้อมูล โดยจัดทำเอกสาร “อ่าวอุดมกำลังจะหายไป” ซึ่งจัดทำโดยคนในชุมชนเอง และจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบต่อสุขภาพเรื่อง “อ่าวอุดมอันอุดม” ที่จัดทำโดยคนกลางมาใช้เป็นเครื่องมือในการพูดคุย อีกทั้งใช้วิธีการที่หลากหลายและรับฟังมากขึ้น เช่น การเจรจาต่อรองระหว่างท่าเรือพาณิชย์กับชุมชนในเรื่องการขึ้นถ่านหิน การจัดเสวนาโต๊ะกลม “สุขที่ได้คุยกัน” เชิญตัวแทนฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาร่วมพูดคุยเพื่อหาทางออกร่วมกัน จนท้ายที่สุดนำไปสู่การสร้างกติกาเพื่ออยู่ร่วมกัน ระหว่างท่าเรือกับชุมชน เรียกว่า ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม (ไทยพับลิก้า, 2557) โดยผลจากธรรมนูญชุมชนดังกล่าว ทำให้เกิดกองทุนสวัสดิการบ้านอ่าวอุดม และการเกิดขึ้นคณะทำงานร่วมระหว่างชุมชนและท่าเรือ โดยมีการพูดคุยปรึกษาหารือเป็นประจำทุกเดือน และบริษัทท่าเรือมีการออกแบบโครงการร่วมกับชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาในอนาคตร่วมกัน ทำให้ท่าเรือพาณิชย์และชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขในฐานของ “ชุมชนเดียวกัน”

ด้วยเหตุผลในช่วงต้นจึงเลือกศึกษาชุมชนบ้านอ่าวอุดม เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความน่าสนใจในเรื่องการจัดการกับผลกระทบจากการพัฒนาที่แตกต่างออกไป มีการใช้วิถีทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมาใช้ในการเปลี่ยนจากความขัดแย้งมาเป็นการสร้างกติกาการอยู่ร่วมกัน กำหนดข้อตกลงที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม เรียกว่า โดยต้องการศึกษาเพื่อหาคำตอบที่ว่าแนวทางที่ชุมชนบ้านอ่าวอุดมใช้ในการดำเนินวิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเป็นอย่างไร เงื่อนไขใดที่ทำให้ชุมชนเกิดการใช้วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือขึ้นในชุมชน เพราะการเกิดขึ้นของวิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างง่ายดายนัก

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งมาสู่การอยู่ร่วมกันภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม

นิยามศัพท์เฉพาะ

“แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ” คือการศึกษาถึงรูปแบบและลักษณะของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดม

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดม หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี ที่วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือสามารถเปลี่ยนจากความขัดแย้งระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชน มาสู่การพูดคุยและอยู่ร่วมกันภายใต้กติกาเดียวกัน และศึกษาถึงเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดมว่ามีเงื่อนไขใดบ้างที่นำไปสู่การใช้แนวทางประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาคือ ผู้นำของชุมชนที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ประชาชน เครือข่ายภายนอกที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นคนกลางหรือสนับสนุนด้านข้อมูล และผู้ประกอบการอุตสาหกรรมพาณิชย์ในชุมชน จำนวน 17 คน โดยเป็นการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2525 - 2560 และระยะเวลาในการทำการศึกษาวิจัยค้นคว้าข้อมูลเชิงเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนาม เริ่มทำการศึกษาดังแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2559 - เดือนธันวาคม พ.ศ. 2560

วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เนื่องจากเป็นการศึกษาเชิงลึก ต้องการที่จะเข้าใจปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง

1. การศึกษาจากเอกสาร (document study) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ เว็บไซต์ต่าง ๆ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. การสังเกต (observation) ใช้ วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับคนในพื้นที่ และสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือของตัวแทนผู้ประกอบการท่าเรือกับชุมชน

3. การสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 2 วิธีการ คือ สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ สัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของชุมชน เช่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับคนในชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาคือแนวคิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) ในมิติของแนวคิดทฤษฎี ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เกิดขึ้นเพื่อปิดจุดอ่อนของการตัดสินใจด้วยเสียงข้างมากเป็นใหญ่ (majority decision) โดยมองว่าแก่นแท้ของการเมืองในระบบประชาธิปไตย ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลไกการลงคะแนนเสียง และการเมืองในระบบตัวแทนเพียงอย่างเดียว แต่หัวใจสำคัญของประชาธิปไตยคือการถกแถลง ปรึกษาหารือโดยอยู่ภายใต้หลักการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งแนวคิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือได้รับการรับรอง ทำให้เป็นที่รู้จักโดยนักทฤษฎีทางการเมืองที่มีอิทธิพลมากที่สุดในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 คือ John Rawls และ Jürgen Habermas (Chappell, 2012, p. 24)

นิยามความหมายของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

คำว่า Deliberative Democracy มีผู้ให้คำนิยามไว้อย่างหลากหลาย ตัวอย่างเช่น Amy Gutmann and Dennis Thompson (Gutmann and Thompson, 1996 อ้างถึงใน สติธร ธนานิธิโชติ, 2552, น. 2) ได้อธิบายว่าประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบของการปกครองที่เปิดกว้างให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน สามารถเข้าสู่กระบวนการพิจารณาตัดสินใจในเชิงนโยบายร่วมกับตัวแทนผู้ใช้อำนาจอธิปไตย โดยทั้งสองฝ่ายต่างแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันด้วยเหตุผลหรือในทัศนะของ James S. Fishkin (Fishkin, 2012, p. 72) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเป็นกระบวนการผนวกรวมกันของความเสมอภาคทางการเมืองและการปรึกษาหารือ

และการให้นิยามของนักวิชาการที่ให้ความสำคัญในเรื่องของกระบวนการ เช่น Smith and Wales (Smith and Wales, 2000 อ้างถึงใน ปรีชา อูยตระกูล และคณะ, 2552, น. 10) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ หมายถึง ประชาธิปไตยที่เน้นความสำคัญของกระบวนการที่ทำให้ผู้คนทั้งหลายในสังคมได้มีโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพูดให้คนอื่นรับฟังและรับฟังในสิ่งที่คนอื่นพูด

ความสำคัญ of ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

ความสำคัญของการนำแนวทางประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมาใช้คือสามารถแก้ไขข้อจำกัดของประชาธิปไตยแบบตัวแทน ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ขาดหายไป ทั้งยังเป็นการสร้างกระบวนการที่ยุติธรรม เพราะการตัดสินใจที่เป็นผลมาจากกระบวนการปรึกษาหารือทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มีความชอบธรรม ทุกคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามาหารือกันด้วยความเท่าเทียมกัน (ปรีชา อูยตระกูล และคณะ, 2552, น. 18) ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ Amy Gutmann and Dennis Thompson (Gutmann and Thompson, 2004 อ้างถึงใน สติธร ธนานิธิโชติ, 2552, น. 3)

ที่อธิบายว่าประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจะช่วยเสริมสร้างให้พลเมืองและกระบวนการทางการเมืองมีความเข้มแข็งขึ้น โดยช่วยส่งเสริมให้การตัดสินใจร่วมกันของผู้คนในสังคมมีความชอบธรรมมากขึ้น

ลักษณะของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

โดยสรุป เป็นกระบวนการตกลงร่วมกันบนฐานของการใช้เหตุผล เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะ ก่อให้เกิดข้อตกลงร่วมหรือข้อผูกมัดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยผู้เข้าร่วมกระบวนการมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งนักคิด นักวิชาการแต่ละท่านมีทัศนะที่สอดคล้องกัน ดังนี้

ลักษณะของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ	Fishkin, James (1991)	ทรงชัย ทองปาน (2554)	Gutmann and Thompson (1996)	Gerald F. Gaus (1996)	พัชรี สิโรต (2552)
1. ผลของการตัดสินใจที่เป็นข้อผูกมัดให้ปฏิบัติตาม (ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง)		/	/		
2. เป็นเรื่องที่ทุกคนในสังคมให้ความสนใจ		/	/		
3. เป็นหลักการใช้เหตุผล ที่อยู่บนหลักของศีลธรรม เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน		/	/	/	/
4. เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตไม่ยึดติด			/	/	
5. เป็นการบูรณาการระหว่างพลังของระบบตัวแทนและการมีส่วนร่วมในการจัดการตนเองโดยตรงของประชาชน	/		/		
6. เป็นกระบวนการที่เปิดเผยในที่สาธารณะ และหารือกันในเรื่องผลประโยชน์ของสาธารณะ		/	/	/	/
7. อยู่บนหลักการของความเคารพในเสรีภาพ และความเท่าเทียมกันของคนในสังคม		/	/	/	/
8. ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมาก	/	/	/	/	/

รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

รูปแบบของประชาธิปไตยของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมีรูปแบบที่หลากหลาย มีความแตกต่างกันทั้งในด้านกระบวนการและจำนวนผู้เข้าร่วมกระบวนการ โดยสตีธร ธนานิธิโชติ (สตีธร ธนานิธิโชติ, วิชิตา สาธิตพร, นิตยา โพธิ์นอก, และชลัท ประเทืองรัตนา, 2559, น. 40-91) ได้แบ่งรูปแบบกระบวนการประชาธิปไตย แบบปรึกษาหารือ เป็น 3 รูปแบบหลัก โดยแบ่งตามขนาดของผู้เข้าร่วมกระบวนการที่มีขนาดแตกต่างกัน ดังนี้

1. กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือแบบกลุ่มขนาดเล็ก (กำหนดจำนวนผู้เข้าร่วมไม่เกินหลักสิบ) ได้แก่ กระบวนการลูกขุนพลเมือง การเสวนาหาฉันทามติ การสานเสวนาพิจารณาทางเลือก ตัวอย่างเช่น การสานเสวนาพิจารณาทางเลือก เป็นวิธีการที่ผสมผสานรูปแบบการปรึกษาหารือโดยใช้ภาพอนาคตและการพูดคุยกันเพื่อหาค่านิยมร่วมกันของสังคมหรือชุมชน

2. กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือแบบกลุ่มขนาดกลาง (กำหนดจำนวนผู้เข้าร่วมไม่เกินหลักร้อย) ได้แก่ เวทีอภิปรายประเด็นปัญหา วงเสวนาแก้ปัญหาชุมชน การสำรวจความคิดเห็นแบบปรึกษาหารือ และสภาพเมือง ตัวอย่างเช่น เวทีอภิปรายประเด็นปัญหา เป็นกระบวนการปรึกษาหารือที่พลเมืองจำนวนหนึ่งได้รับการคัดเลือกเป็นตัวแทนเข้าร่วมการเสวนา โดยมีการให้ข้อมูลอย่างเพียงพอเพื่อประกอบ การตัดสินใจ ผ่านหนังสือสรุปประเด็น (Issue Book) ซึ่งออกแบบทางเลือกไว้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้รับทราบข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับทางเลือกเหล่านั้น โดยผู้เข้าร่วมจะอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นก่อนที่จะมีการตัดสินใจทางออกของปัญหาร่วมกันตามหลักฉันทามติ ซึ่งทางออกที่ผ่านกระบวนการปรึกษาหารืออาจเป็นไปตามทางเลือกได้นำเสนอไว้ในหนังสือสรุปประเด็นหรือเป็นทางออกใหม่ที่เกิดจากการเสวนาในเวทีก็ได้

3. กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือแบบกลุ่มขนาดใหญ่ (รองรับผู้เข้าร่วมได้หลายพันคน) ได้แก่ การประชุมเมือง การจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือออนไลน์

เงื่อนไขที่นำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

เงื่อนไขที่จะนำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ คุณสมบัติหรือสภาพของสังคมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการเอื้อให้เกิดเงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ที่เหมาะสมในการสร้างประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ดังจะเห็นได้จาก Joshua Cohen (สิริพรรณ นกสวน, 2551 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553, น. 63) ได้เสนอคุณสมบัติของสังคมที่ทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือสามารถเกิดขึ้นได้ คือ 1. เป็นสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มหรือสมาคมอิสระ 2. มีสถาบันที่เอื้ออำนวยให้เกิดการอภิปรายถกเถียงสม่ำเสมอ จนนำไปสู่การตัดสินใจของประชาคม 3. มีวัฒนธรรมเคารพต่อความแตกต่างและอดกลั้น 4. ให้ความสำคัญและเชื่อในความชอบธรรมของการอภิปรายถกเถียงอย่างจริงจัง และ 5. สมาชิกเคารพในการใช้เหตุผลของกันและกัน อีกทั้ง Edward C. Weeks (Weeks, 2000 อ้างถึงใน พัชรีย์ สิโรต, 2552, น. 82) อธิบายว่าเงื่อนไขเบื้องต้นที่นำไปสู่การมีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือคือการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง มีการวินิจฉัยจากสาธารณะที่รอบคอบ มีโอกาสในการปรึกษาหารือ เงื่อนไขสุดท้ายคือต้องมีผลลัพธ์ที่น่าเชื่อถือ

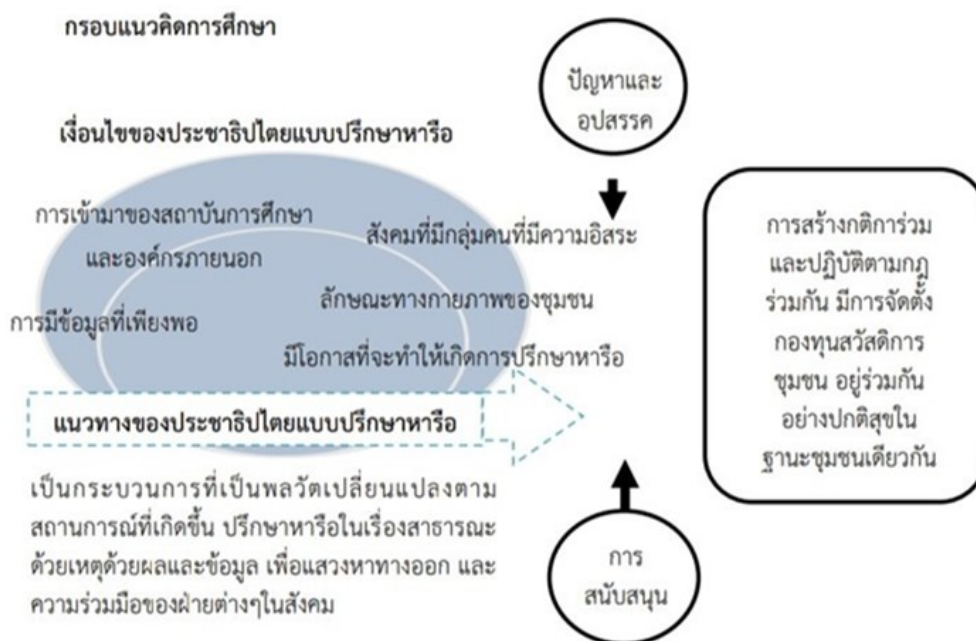
อีกทั้ง Bohman (Bohman, 1996 อ้างถึงใน สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, 2552, น. 28) อธิบายว่าเงื่อนไขของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ คือ เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะไม่เผด็จการและมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดสระแก้ว: ฐานการพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่นจากภาคประชาชน” ของชัยณรงค์ เครือนวน และคณะ (2556) ผลการศึกษาพบว่าในส่วนของชุมชนตำบลคลองทับจันทร์ รูปแบบประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่น มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ในรูปแบบของ “สภาภาคแพ” ซึ่งเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนและบูรณาการการทำงานเข้าด้วยกัน

และการศึกษาของปรีชา อุตระกุล และคณะ (2552) ทำการศึกษาในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเสริมสร้างประชาธิปไตยทางตรงด้วยกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารืออย่างมีวิจาร์ณญาณ ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการส่งเสริมประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่นผ่านเครื่องมือ “เอกสารเชิงประเด็น” เรื่อง “เด็กและเยาวชน: เราจะส่งเสริมพลังสร้างสรรค์อย่างไร” ผู้เข้าร่วมเวทีมีความคิดและทัศนคติที่เปลี่ยนไปจากเดิม คิดได้รอบด้านและกว้างขึ้น

กรอบแนวคิดการศึกษา

ผลการศึกษาวิจัย

ชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี คือชุมชนเก่าแก่หนึ่งในภาคตะวันออก ตั้งอยู่บริเวณวัดใหม่เนินพะยอม ก่อนยุคแห่งการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจผู้คนในชุมชนบ้านอ่าวอุดมประกอบอาชีพอาชีพประมงและทำไร่นา เนื่องจากชุมชนอยู่ติดกับทะเลและอ่าวอุดมในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดมกล่าวได้ว่า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จากการเข้ามาของบริษัทพลังงานแห่งหนึ่งและเกิดผลกระทบอย่างมากจากการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 โดยผลของนโยบายการพัฒนา มีผลสืบเนื่องที่ตามมาคือการเกิดขึ้นของท่าเรือพาณิชย์ภายในพื้นที่ชุมชนบ้านอ่าวอุดม ในปัจจุบันจำนวน 6 บริษัท 8 ท่าเรือ

การเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมและท่าเรือพาณิชย์ ส่งผลให้ชุมชนบ้านอ่าวอุดมได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวทั้งในด้านเศรษฐกิจ เช่น ทำให้อาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเศรษฐกิจชุมชน ทำมาหากินได้น้อยลงและมีต้นทุนการทำประมงที่สูงขึ้น ทางด้านสังคม เกิดความขัดแย้งแบ่งพวก ผลทางด้านสุขภาพ และด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรลดลง ส่งผลต่อเนื้อที่ทั้งในด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพและสุขภาพของคนในชุมชน โดยชุมชนได้พยายามจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้น ทั้งในรูปแบบของการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล และการเคลื่อนไหวคัดค้าน โดยในเบื้องต้นเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อมุ่งให้เกิดการแก้ไข เยียวยาปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการเข้ามาของท่าเรือ ต้องการให้มีการระงับ ไม่ให้มีการขยายหน้าท่าของท่าเรือแห่งหนึ่งในพื้นที่ เพราะปัญหาเดิมยังไม่เคยได้รับการแก้ไข อีกทั้งต้องการให้หยุดการขึ้นสินค้าที่สร้างมลภาวะให้กับชุมชน โดยแสดงออกในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการประท้วงคัดค้านหรือเจรจาต่อรอง แต่ไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างยั่งยืน เป็นแต่เพียงการหยุดเป็นครั้งคราวเท่านั้น เนื่องด้วยหลายปัจจัย ทั้งการขึ้นค่า ลักลอบ กฎหมายที่ไม่เอื้อ อีกทั้งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถให้หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่จัดการได้อย่างเด็ดขาด ชุมชนจึงได้เปลี่ยนแปลงวิถีจากการเรียกร้องแบบเดิม เป็นการจัดการกับปัญหาด้วยวิธีการใหม่ วิถีทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจึงได้เริ่มต้นขึ้น

1. แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เปลี่ยนความขัดแย้งมาสู่การอยู่ร่วมกันของชุมชนบ้านอ่าวอุดม

แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงไปตามวิธีการที่ใช้จัดการกับปัญหา และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ในที่นี้จะอธิบายผ่าน 2 ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังนี้

ช่วงที่ 1 หลงทาง ค้นหา เพื่อค้นพบ

เป็นช่วงของการเริ่มต้นปรับเปลี่ยนวิถีจัดการกับปัญหา มีการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า 4 รู้ เพื่อทำความเข้าใจถึงคุณค่า ปัญหาที่ต้องแก้ไขและมรดกของชุมชน ออกแบบโดย อาจารย์สมนึก จงมีวาทิน ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน โดยชุมชนได้สร้างเอกสาร “อ่าวอุดมกำลังจะหายไป” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเรียกร้องให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกันด้วยเหตุผล โดยกระบวนการสร้าง

เอกสาร “อ่าวอุดมกำลังจะหายไป” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเรียกร้องให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกันด้วยเหตุผล โดยกระบวนการสร้างเอกสารดังกล่าวเป็นไปในลักษณะของการล้อมวงพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการที่บ้านของแกนนำกลุ่มประมงคนหนึ่ง ดังข้อความที่ว่า

“เราเอากระดาษแผ่นใหญ่มากาง พูดคุยกันว่าอะไรที่คิดว่าเป็นคุณค่า หรือเป็นสมบัติที่อยากส่งต่อให้ลูกหลาน”

(สมนึก จงมีวสิน, สัมภาษณ์ 13 กรกฎาคม 2560)

ต่อมาจึงมีการตั้งคนกลางนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ เข้ามาทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลทั้งจากชุมชนและบริษัท เกิดเป็นเอกสารชื่อว่า “อ่าวอุดมอันอุดม” จนท้ายที่สุดนำไปสู่เวทีเสวนาโต๊ะกลมที่รวบรวมคนจากทุกภาคส่วน มาพูดคุยถึงปัญหาและหาทางออกร่วมกัน

รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เวทีเสวนาโต๊ะกลม “สุขที่ได้คุยกัน” หัวข้อ “อ่าวอุดม New Face” เป็นการจัดเสวนาโดยคนกลาง คือ นักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ เชิญตัวแทนภายในบริษัทท่าเรือ มาประชุม ณ เทศบาลนครแหลมฉบัง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรึกษาหารือในครั้งต่อ ๆ ไป จนสุดท้ายนำไปสู่การสร้างกติกาในการอยู่ร่วมกัน เรียกว่า ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม

ช่วงที่ 2 เราจะเดินไปด้วยกัน

เป็นช่วงหลังจากการเกิดขึ้นของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ซึ่งเป็นกติการ่วมที่ชุมชนและท่าเรือที่ลงนามยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เช่น กติกาในการขึ้นลงสินค้า ขึ้นลงสินค้าในระบบปิด เมื่อลมเปลี่ยนทิศพัดเข้ามาในชุมชนจะหยุดดำเนินการทันที หรือการเปิดบริษัทท่าเรือให้คณะกรรมการสามารถเข้าไปตรวจสอบการขึ้นลงของสินค้าได้ เป็นต้น โดยผลของกติการ่วมธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ได้สร้างข้อผูกมัดให้กับท่าเรือที่ร่วมลงนามเป็นไปในลักษณะของการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการเพื่อทำงานติดตามและตรวจสอบการทำงานของท่าเรือ

ตัวอย่างของการประชุมปรึกษาหารือของคณะกรรมการเพื่อทำงานติดตามและตรวจสอบการทำงานของท่าเรือกับท่าเรือแห่งหนึ่งที่อยู่ในระหว่างการขยายท่าเรือ

การปรึกษาหารือเริ่มต้นด้วยการรายงานการขึ้นลงสินค้าประจำเดือนโดย ลุงสุข (นามสมมติ) ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ตรวจสอบและรายงานผลการขึ้นลงสินค้าทุกครั้ง “การขึ้นครั้งนี้ท่าเรือ K.R. ไม่มีหกล้น ให้รถดูฝุ่นดูเศษไม้สักที่หล่น และโซน D1 ไม่มีน้ำตกลง” (สุข ตรวจตรา, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2560)

และการสอบถามถึงข้อห่วงกังวลจากการดำเนินการต่าง ๆ ของท่าเรือ เช่น หนึ่งในคณะกรรมการของชุมชน น้ำสมศักดิ์ (นามสมมติ) ได้สอบถามกับทางบริษัทท่าเรือ ความว่า

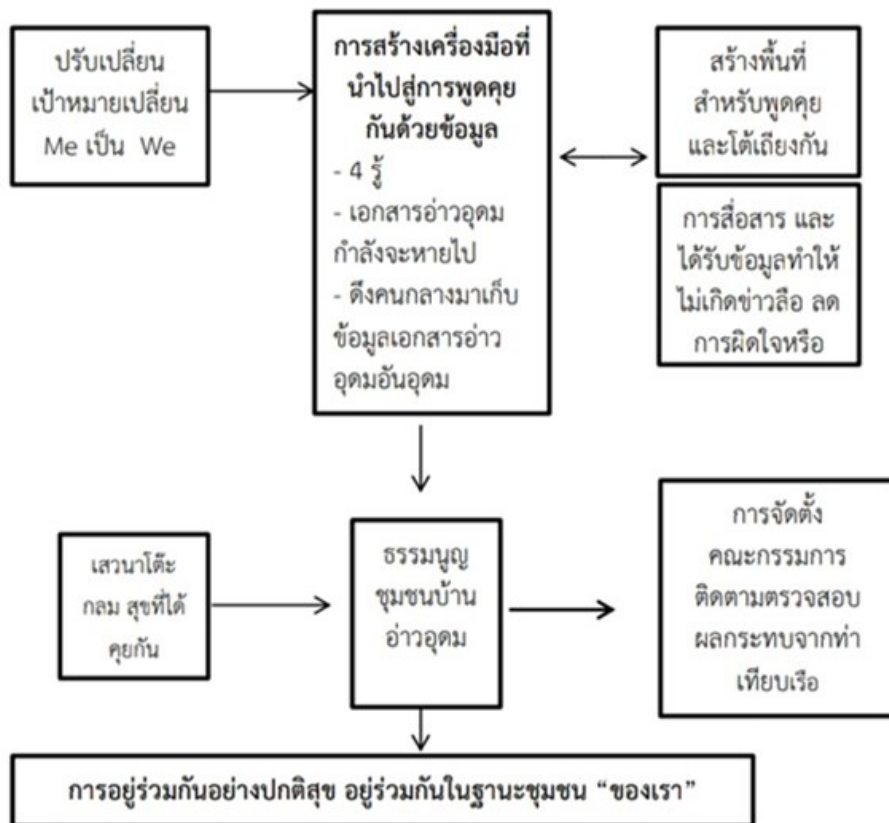
“ระหว่างก่อสร้าง ก่อนตอกและหลังตอกมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำ หรือแพลงตอนหรือไม่ มีแพลงตอนมากน้อยจากเดิมแค่ไหน”

(สมศักดิ์ รัชฉัตร, สัมภาษณ์ 24 สิงหาคม 2560)

รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้น เกิดพื้นที่และโอกาสในการพูดคุยปรึกษาหารือ ในรูปแบบของคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือ ซึ่งมาจากประชาชนเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในชุมชน ตัวแทนของท่าเรือ และคนกลางซึ่งได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย อ.สนธิ คชวัฒน์ เลขาธิการสมาคมอามัยสิ่งแวดล้อมไทย อดีตเลขาธิการคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาติ วุฒิสภา เป็นประธานของการประชุม โดยคณะกรรมการทำหน้าที่พูดคุยถึงปัญหา ข้อห่วงกังวล ตรวจสอบการดำเนินการของท่าเรือและปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกจากปัญหานั้น ๆ ร่วมกันเป็นประจำทุกเดือน มีการจัดบันทึกการประชุมทุกครั้ง และเสียงของทุก ๆ คนจะมีความเท่าเทียมกัน

สรุปแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

ภาพที่ 1 แสดงสรุปแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดมเกิดขึ้นเพื่อจัดการกับผลกระทบจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม มลภาวะ และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเล ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากการประกอบกิจการของอุตสาหกรรมท่าเรือพาณิชย์ที่เข้ามาดำเนินการภายในชุมชน โดยเป็นการลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิถีทางใหม่ เริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนเป้าหมาย ซึ่งการปรับเปลี่ยนเป้าหมาย มีความสำคัญมากต่อการปรับเปลี่ยนทิศทางจากความขัดแย้งมาสู่การพูดคุยกัน เมื่อเป้าหมายเปลี่ยนจากการผลัดฝ่ายหนึ่งออกไปเป็นการคิดที่จะอยู่ร่วมกันให้ได้ วิธีการจัดการกับปัญหาจึงเปลี่ยนไป ซึ่งวิถีทางใหม่ที่ชุมชนเชื่อว่าจะทำให้การแก้ไขปัญหามันเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง คือ เปลี่ยน Me เป็น We เปลี่ยนเขาให้เป็นเรา เป็นการเรียกร้องให้บริษัทและชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยการที่จะทำให้ไปถึงเป้าหมายดังกล่าวต้องสร้างเครื่องมือที่จะทำให้ชุมชนและท่าเรือสามารถพูดคุยและมีพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนกันได้ โดยเครื่องมือที่ชุมชนใช้คือ 4 รู้ ได้แก่ 1. รู้จักตัวตนของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2. รู้จักคุณค่าของมรดกหรือฐานทรัพยากรของชุมชนทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ 3. รู้จักปัญหาและผลกระทบในด้านมูลค่าและคุณค่าต่อตัวตนและมรดกของชุมชน และ 4. รู้จักอนาคตของชุมชน รวมไปถึงแผนการแก้ไขปัญหามาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น โดย 4 รู้ใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจตัวตนและตระหนักถึงมรดกของชุมชน นำไปสู่การสร้างเอกสารข้อมูลที่รวบรวมขึ้นโดยชุมชนเองเรียกว่าเอกสาร “อ่าวอุดมกำลังจะหายไป” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหามาแนวทางของการใช้ข้อมูล ใช้เหตุผลในการพูดคุย ในระยะเวลาต่อมาจึงดึงคนกลางคือ นักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณเข้ามาเก็บข้อมูลอย่างรอบด้านและเป็นกลาง สร้างเอกสารที่เรียกว่า “อ่าวอุดมอันอุดม” นำไปสู่การเสวนาโต๊ะกลม สุขที่ได้คุยกัน “อ่าวอุดม New Face” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพูดคุยปรึกษาหารือกันอีกครั้งต่อไป จนนำไปสู่การร่างกติกาในการอยู่ร่วมกัน เรียกว่า “ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม” การเกิดขึ้นของกติการ่วมดังกล่าวได้สร้างข้อผูกมัดซึ่งเกิดจากการตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนและท่าเรือเอกชน 3 ท่าเรือ มีผลให้วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เกิดการสร้างพื้นที่และโอกาสในการปรึกษาหารือ เป็นพื้นที่สำหรับพูดคุยและโต้เถียงกัน ทะเลาะกันในที่ประชุมให้จบ ออกแบบอนาคต หรือสิ่งที่จะเกิดขึ้นภายในชุมชนร่วมกัน เป็นพื้นที่ในการรับฟังและแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง และมีจัดตั้งกลุ่มบุคคลที่เรียกว่า “คณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือ” การมีพื้นที่สำหรับพูดคุยและโต้เถียงกันในรูปแบบของคณะกรรมการดังกล่าวยังทำให้ไม่เกิดขว้าวลี ลดการผิดใจหรือขัดแย้งกัน เนื่องจากตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ในฐานะคณะกรรมการ มีโอกาสได้ซักถามและได้รับคำตอบจากตัวแทนของท่าเรือ สื่อสารระหว่างกันโดยตรง ทำงานร่วมกัน เดินไปข้างหน้าพร้อม ๆ กันในฐานะ “ชุมชนเดียวกัน”

2. เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม

จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นและถูกใช้เพื่อเป็นวิถีทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชนบ้านอ่าวอุดม จนนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้ เกิดขึ้นจากเงื่อนไขดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่มีผลต่อชุมชนบ้านอ่าวอุดม ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบรวมตัวและเคลื่อนไหวเรียกร้องให้จัดการกับปัญหา โดยเริ่มจากการประท้วงคัดค้าน แต่วิธีดังกล่าวแก้ปัญหาได้ไม่ยั่งยืน จึงปรับเปลี่ยนวิธีการ จนในที่สุดปรับเปลี่ยนจนนำไปสู่กระบวนการนำปัญหามาพูดคุยและแก้ปัญหาพร้อมกัน

ประการที่สอง เครื่องมือที่ดี และการมีเป้าหมายร่วมกัน

เครื่องมือที่ดี คือ 4 รู้ 5 ร่วม และการใช้ข้อมูลในการพูดคุยกันเพื่อลดความขัดแย้ง

เป้าหมายที่มีร่วมกัน คือ การเปลี่ยนเขาให้เป็นเรา เปลี่ยน Me เป็น We อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในฐานะชุมชนเดียวกัน

ประการที่สาม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง

เงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากรหลักที่มีผลต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภายในชุมชน คือ ทะเลอ่าวอุดม ความขัดแย้งภายในชุมชนส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการที่พื้นที่ทะเล หรือพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านลดลงเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของท่าเรือพาณิชย์จำนวนมาก เกิดความขัดแย้งจากการต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน อีกทั้งความล้มเหลวของกระบวนการ CSR (Corporate Social Responsibility) ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดมกลับเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือขึ้น เพราะทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาจัดการปัญหาด้วยตัวเอง และเรียกร้องให้มีการจัดการแก้ไขปัญหาที่ไปไกลกว่าแค่การให้เงิน

เงื่อนไขทางการเมือง รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศให้อำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการปัญหาของชุมชนเอง อีกทั้งการเมืองในช่วงที่ชุมชนบ้านอ่าวอุดมเคลื่อนไหว แม้จะมีความขัดแย้งทางการเมือง แต่เป็นช่วงที่ยังมีกลไกการทำงานของวุฒิสภา ดังนั้นชุมชนจึงสามารถร้องเรียน ใช้กลไกดังกล่าวในการทำหน้าที่พิจารณา ยื่นเรื่องหยุดการดำเนินงานของท่าเรือได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับชุมชนบ้านอ่าวอุดม **เงื่อนไขทางด้านสังคม** กลับเป็นข้อจำกัด ในการเกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เนื่องจากในอดีตภายในชุมชนมีความขัดแย้ง และแบ่งฝักแบ่งฝ่ายกันค่อนข้างสูง แต่ข้อจำกัดดังกล่าว ถูกเติมเต็มด้วยกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังไม่ยอมจำนนต่อปัญหา ทำให้วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นได้

ประการที่สี่ ความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำ เงื่อนไขที่สำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถเดินหน้าต่อได้ แม้จะเจอปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ คือ การมีแกนนำที่ไม่ยอมจำนนต่อปัญหา และพยายามสร้างอำนาจต่อรองให้กับชุมชน โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์

ประการที่ห้า ระยะเวลา - พื้นที่ สร้างความไว้วางใจ เป็นเงื่อนไขข้อหนึ่งที่สำคัญมาก ส่งผลให้บริษัทท่าเรือและชุมชนสามารถพูดคุยปรึกษาหารือ ในรูปแบบของคณะกรรมการ จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหภายในชุมชนและอยู่ร่วมกันได้คือ การสร้างสิ่งที่เรียกว่า Trust หรือ ความไว้วางใจต่อกันระหว่างชุมชนและท่าเรือ เป็นความรู้สึกไว้วางใจกันมากพอที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยน หรือเล่นตามกติกาได้ โดยความไว้วางใจกันระหว่างท่าเรือกับชุมชน หรือแม้แต่ความไว้วางใจระหว่างคนในชุมชนเอง ไม่ใช่สิ่งที่เกิดได้ทันที หากแต่ต้องอาศัยระยะเวลา เป็นข้อพิสูจน์หนึ่งให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ความไว้วางใจ” ขึ้นด้วย

หากแต่เงื่อนไขของระยะเวลาเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจสร้างความไว้วางใจมากพอที่นำไปสู่การเดินไปด้วยกันในอนาคต จนกว่าท่าเรือและชุมชนได้มีพื้นที่ มีเวลาและโอกาส ในการทำงานร่วมกัน มีการปรึกษาหารือเป็นประจำทุกเดือน ในรูปแบบของคณะกรรมการติดตามและตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือ เมื่อทำงานร่วมกันจึงมีโอกาสนในการรับฟังเหตุผลของกันและกันมากขึ้น ตัดสินกันน้อยลง ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนและหาทางออกร่วมกัน จนนำไปสู่ความไว้วางใจกันมากพอที่จะร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหา และอยู่ร่วมกันภายใต้กติกาเดียวกัน ในที่สุด

ประการที่หก ลักษณะทางกายภาพของชุมชนและระบบนิเวศวิทยาภายในชุมชน มีผลกับการเกิดขึ้นของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เนื่องจากลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่เป็นอ่าว มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็เหมาะแก่การตั้งท่าเรือพาณิชย์ จากลักษณะเฉพาะของอ่าวอุดม ทำให้ชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานการศึกษา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลกับนักวิชาการทางสิ่งแวดล้อม เพราะพื้นที่ชายฝั่งมักเป็นที่สนใจในการศึกษาเรื่องคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทำให้ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก จากสถาบันการศึกษาในเรื่องของข้อมูลเชิงเทคนิค เพื่อใช้เป็นหนึ่งในหลักฐานเชิงประจักษ์ในการแลกเปลี่ยนและพูดคุยถึงสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่กับบริษัทท่าเรือ ทำให้การพูดคุยและหาทางออกร่วมกันของท่าเรือและชุมชนอยู่บนหลักการใช้เหตุผล ใช้ข้อมูลในการพูดคุย ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการสำคัญของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

ประการที่เจ็ด ท่าทีของบริษัท และการเปิดท่าเรือให้คนในชุมชนสามารถเข้าไปตรวจสอบได้ สาเหตุหนึ่งที่บริษัทค่อนข้างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เนื่องจากหากเกิดการเคลื่อนไหวในลักษณะที่มีการเรียกร้องให้หยุดการดำเนินการกิจการต่าง ๆ ของท่าเรือเหมือนกับในอดีต ย่อมทำให้บริษัทเสียหายมากกว่าการพยายามที่จะอยู่ร่วมกัน หรือปฏิบัติตามกฎที่มีร่วมกัน

ประการสุดท้าย เครือข่ายภายนอก โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นคนกลางในการปรึกษาหารือ นับว่ามีความสำคัญทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปได้ ในฐานะของผู้สนับสนุนด้านข้อมูลในเรื่องของข้อมูลเชิงเทคนิค ตามหลักวิชาการ มีการทดลองเก็บตัวอย่างเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพูดคุย และหาทางออกร่วมกับท่าเรือพาณิชย์ภายในพื้นที่

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาในเรื่องแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ พบว่า ในช่วงแรกเป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการกับปัญหาและความขัดแย้ง เกิดขึ้นเพื่อจัดการกับปัญหาสาธารณะ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการดำเนินกิจการของท่าเรือพาณิชย์ที่ดำเนินการภายในชุมชน ซึ่งลักษณะของการพูดคุยเพื่อจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม จากปัญหาฝุ่น สิ้นค้าเทกอง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในทะเล คือการพูดคุยในปัญหาสาธารณะเป็นเรื่องที่มีผลกับทั้งชุมชน จากลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Amy Gutmann and Dennis Thompson (Gutmann and Thompson, 1996 อ้างถึงใน สติธร ธนานิติโชติ และวิชุดา สาธิตพร, 2557, น. 2) Gerald F. Gaus (Gaus, 1996 อ้างถึงใน ธนศ วงศ์ยานนาวา, 2549, น.5) พัชรี สีโรรส (2552) และ ทรงชัย ทองปาน (ทรงชัยทองปาน, 2554 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน, 2556, น. 22-23) ที่มีจุด

ร่วมเดียวกันกับลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ คือ การเป็นกระบวนการที่เปิดเผยในที่สาธารณะ และหารือกันในเรื่องผลประโยชน์ของสาธารณะ โดยกระบวนการปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม เป็นผลจากการสร้างเครื่องมือ 4 รู้เพื่อให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกันด้วยเหตุผล นำไปสู่ข้อตกลงที่ยอมรับและปฏิบัติตามร่วมกัน เรียกว่า ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ลักษณะของการพูดคุยกันด้วยเหตุผลดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหนึ่งในหลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ คือ เป็นหลักการใช้เหตุผล ที่อยู่บนหลักของศีลธรรม เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ Amy Gutmann and Dennis Thompson (1996) Gerald F. Gaus (1996) พัทธี สิโรรส (2552) และ ทรงชัย ทองปาน (2554) โดยธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือ กติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างบริษัทท่าเรือและชุมชน ซึ่งหมายถึงท่าเรือและคนในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตามร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Amy Gutmann and Dennis Thompson (1996) และ ทรงชัย ทองปาน (2554) ในเรื่องผลของการตัดสินใจที่เป็นข้อผูกมัดให้ปฏิบัติตาม (ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง) ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ โดยแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 2 หลังจากการเกิดขึ้นของกติการ่วมที่เรียกว่าธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ผลจากธรรมนูญ คือ การเกิดขึ้นของกลุ่มบุคคลซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการตรวจสอบและปรึกษาหารือในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการของท่าเรือภายในชุมชนเรียกว่า คณะกรรมการติดตามและตรวจสอบผลกระทบที่เกิดจากท่าเทียบเรือ เป็นกระบวนการที่นำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่มในชุมชนเข้ามาเป็นมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ และแสดงความคิดเห็นในเรื่องข้อห่วงกังวลต่าง ๆ ที่เกิดจากการดำเนินการของท่าเรือ โดยทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น เพื่ออธิบายถึงข้อห่วงกังวลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเสรี ภายใต้กฎกติกาเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ทรงชัย ทองปาน (2554) Amy Gutmann and Dennis Thompson (1996) Gerald F. Gaus (1996) และพัทธี สิโรรส (2552) ในเรื่องที่ต้องอยู่บนหลักการของความเคารพในเสรีภาพ และความเท่าเทียมกันของคนในสังคม

และจากผลการศึกษาในประเด็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีความสอดคล้องกับทัศนะของ J. Cohen ที่เสนอคุณสมบัติของสังคมที่จะทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นได้ โดยเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดมสำเร็จ คือ การใช้ข้อมูลในการพูดคุยกันเพื่อลดความขัดแย้ง โดยข้อมูลดังกล่าวนั้นมีความรอบด้าน และครอบคลุม ทั้งความรู้เชิงเทคนิค วิชาการและความรู้ของชุมชน เนื่องจากชุมชนได้ใช้เครื่องมือที่เรียกว่า 4 รู้ ในการเสริมพลังให้กับชุมชน ทำให้เข้าใจว่าอะไรคือคุณค่า คือสมบัติของชุมชน อะไรคือปัญหาที่ต้องร่วมกันแก้ไข มีความสอดคล้องกับเงื่อนไขการวินิจฉัยจากสาธารณะที่รอบคอบ ของ Edward C. Weeks อีกทั้งเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านอ่าวอุดม สามารถดำเนินวิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือไปได้ คือการมีพื้นที่และเวลาให้เกิดการปรึกษาหารือกันอยู่เสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งการได้พูดคุยปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ดังกล่าวนี จะยิ่งทำให้เกิดความไว้วางใจกันยิ่งขึ้น และทำให้กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเข้มแข็งขึ้นซึ่งสอดคล้องกับ Edward C. Weeks ที่อธิบายว่าเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นได้ คือ โอกาสในการปรึกษาหารือ

ข้อเสนอแนะ

1. **หน่วยงานของรัฐ** การกำหนดนโยบายหรือโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐควรมีการกำหนดนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด เช่น ให้มีการทำการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) เป็นต้น และเทศบาลนครแหลมฉบัง ควรให้ความร่วมมือในการจัดการกับผลกระทบที่ชุมชนได้รับ เช่น ผลักดันให้ธรรมาภิบาลชุมชนเกิดการตราเป็นเทศบัญญัติ หรือการส่งตัวแทนจากทางเทศบาลเข้าร่วมการปรึกษาหารือย่อมมีผลให้กระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมีความเข้มแข็งขึ้น เนื่องจากได้พูดคุย แก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ

2. **ทำเรือพาณิชย์** ที่ดำเนินกิจการภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ที่ยังไม่ได้ลงนาม ควรลงนามกับกิจการร่วม ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เพราะอย่างน้อยน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน (Trust) หรือทำให้เกิดการรับฟังกันมากขึ้น

3. **ชุมชน** วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจะสามารถปักหลักอย่างมั่นคงขึ้น เมื่อคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสาธารณะร่วมกัน เนื่องจากประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเป็นกระบวนการที่เรียกร้องการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสูง อีกทั้งชุมชนต้องรู้เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นนโยบายของภาครัฐหรือโครงการต่าง ๆ ของภาคเอกชนที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน เพื่อที่จะได้จัดการกับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะในการดำเนินการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับอุปสรรค หรือข้อจำกัดที่อาจส่งผลให้ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นได้ยาก หรือไม่อาจดำรงอยู่กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน หากมีการศึกษาในประเด็นดังกล่าวย่อมทำให้งานศึกษามีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาเรื่องราวบทบาทของหน่วยงานการศึกษาที่เข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนข้อมูลทางวิชาการเพื่อให้วิถีประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดมได้อย่างมั่นคง

บรรณานุกรม

- ชัยณรงค์ เครือนวน และสิตางค์ เจริญวงศ์. (2556). *โครงการการสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่น ในจังหวัดสระแก้ว: ฐานการพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่นจากภาคประชาชน (ชุดโครงการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น)*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ไทยพับลิก้า. (2557). *สมนึก จงมีวศิน ต้นแบบโมเดล “ธรรมนูญอำเภออุดม” จากนักอนุรักษ์วัด วัง บ้านสู่นักวิจัยชุมชน สู้กับ “ยักษ์” เพื่ออนุรักษ์ชุมชน*. สืบค้นจาก <http://thaipublica.org/2014/03/udom-gulf-model/>
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2549). ฐานทางความคิดของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 4(3), 77-90.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2540). *ประชาธิปไตยตรวจสอบในจุดจบสู่ชุมชนมธประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, และถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ปรีชา อุยตระกูล และคณะ. (2552). *โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเสริมสร้างประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ด้วยกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารืออย่างมีวิจารณญาณ (Deliberative Democracy)*. กองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า.
- พัชรี สีโรรส. (2552). ประชาธิปไตยแบบसानเสวนา ความเชื่อ ความฝันและความเป็นไปได้ ในสังคมไทย. *วารสารวิทยาการจัดการ*, 26(1), 75-90.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2552). *ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ฐานรากของถนนสู่ประชาธิปไตยอันสมบูรณ*. กรุงเทพฯ: วศิระ.
- สตีธร ธนานิธิโชติ. (2552). บทวิจารณ์ หนังสือ Why Deliberative Democracy?. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 7(2), 2.
- สตีธร ธนานิธิโชติ, วิชิตา สาธิตพร, นิตยา โพธิ์นอก, และชลัท ประเทืองรัตนนา. (2559). *ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ: แนวคิดและรูปแบบ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สตีธร ธนานิธิโชติ, และวิชิตา สาธิตพร. (2557). การพัฒนานโยบายสาธารณะโดยกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ: แนวคิด รูปแบบ และข้อสังเกตบางประการ. *วารสารการจัดการสมัยใหม่*, 12(2), 1-14.
- สมนึก จงมีวศิน. (2559). *ถอดบทเรียนชุมชนบ้านอ่าวอุดม*. สืบค้นจาก http://envngos.com/www/?wpfb_dl=4
- _____. (2560). *นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ภาคตะวันออก*. สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560.
- สมศักดิ์ รัชชรัตน์. (2560). *คณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ จากท่าเทียบเรือ*. สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2553). *การจัดการความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ นิวส์ เมคเกอร์ จำกัด.

- สุข ตรีจตรา. (2560). *คณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือ*. สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560.
- สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล. (2552). *การเมืองของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในกระบวนการพัฒนา : ศึกษากรณีการจัดการน้ำในจังหวัดระยอง*. (รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- อำพัน ปัญญา. (2560). *ประชาชนกลุ่มประมงต้นแบบบ้านอ่าวอุดมและคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือ*. สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2560.
- Chappell, Z. (2012). *Deliberative democracy a critical introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Fishkin, J. (2012). *Deliberative polling reflection on an ideal made practical*. in Brigitte Geissel and Kenneth Newton (Ed.), *Evaluating democratic Innovations Curing the Democratic Malaise?* London: Routledge.